

Psykologer som sakkyndige i strafferetten - er vi på banen?

Kirsten Rasmussen og Knut Waterloo intervjuet av Jørgen Sundby

PUBLISERT 1. november 2004

Norske psykologer har inntatt rettssalene de senere år. Som yrkesgruppe er vi i klart flertall som oppnevnte sakkyndige i barneverns- og barnefordelingssaker. Denne virksomheten er også i ferd med å nedfelle seg organisatorisk, i form av godkjenningsordninger, fagbøker, interesseforeninger og diskusjoner om kvalitetssikring. Men hva med strafferetten, de såkalte *judisielle observasjoner*? Er dette et felt for psykiatere alene, eller har psykologene også sin plass i denne viktige samfunnsoppgaven?

For å få innblikk i dette har jeg intervjuet Kirsten Rasmussen og Knut Waterloo. Begge er psykologer og medlemmer av den rettsmedisinske kommisjon. Denne kommisjonen får tilsendt alle erklæringer til vurdering, før disse legges fram for retten. Ordningen gjelder for straffesaker, ikke for sakkyndige utredninger i sivile saker. De to har god oversikt over norske psykologers arbeid for strafferetten. Jeg spurte dem først om lovgrunnlaget for denne virksomheten.

– I mange hundre år har man hatt bestemmelser i loven om fritak fra straff ved utilregnelighet på grunn av psykiske avvik. Det dreier seg om å være psykotisk, bevisstløs eller psykisk utviklingshemmet i høy grad ved handlingstidspunktet for den kriminelle handling. Den sakkyndige kan også bli bedt om å gjøre vurderinger av risiko for gjentatte alvorlige forbrytelser.

– Sakkyndige risikovurderinger vil derfor si at man forsøker å sannsynliggjøre om det er stor gjentakelsesfare. Slike vurderinger kan også gjøres selv om ikke personen det gjelder er utilregnelig. Samtidig er rettens og ikke den sakkyndiges oppgave å avgjøre om man vil anvende særreaksjoner.

– Er norske psykologer på banen som sakkyndige i straffesaker?

– Ja, det er vi, selv om flere av oss bør inn på dette området. Spesialister i klinisk psykologi kan formelt oppnevnes som sakkyndige i strafferettssaker. De kan bli bedt om å gjøre helhetlige utredninger eller deltutredninger, slik som psykologisk testing. De kan også bli spurt om å gjøre risikovurderinger. Virksomheten er likevel dominert av psykiatere. Psykologer er bare involvert i omtrent 20–30 saker per år, mens psykiaterne er involvert i flere hundre. Dette har med tradisjon å gjøre, og psykiaterne har vært på banen i dette feltet i over 100 år.

– Dette har også vært en bransje der noen fagfolk går igjen, og blant psykologene er det ikke mer enn 8–9 fagpersoner som har rukket å bli «gamle travere», mens andre bare har hatt enkeltsaker. Både blant psykologer og psykiatere har det vært vanligst å ta slike oppdrag privat, ved siden av sin vanlige jobb.

Sakkyndige i Holmliadrapet sier at Joe Erling Jahr var et lett bytte for nazi-miljøet, pga. hans vanskelige oppvekst og en mindre hjerneskade.

Fra venstre: overlege og psykiater Asbjørn Restan i samtale med sakkyndig nevropsykolog Nils Inge Landrø (i midten) og professor Jofrid Nygård.

Foto: Scanpix

– Hva er det psykologer blir bedt om å utrede?

– I prinsippet det samme som psykiatere, altså sakkyndige utredninger etter standard mandat, enten det dreier seg om mulig psykose, nedsatt bevissthet eller utviklingshemming. I praksis er det slik at psykologen oftest er sakkyndig sammen med en psykiater og at disse utfyller hverandre i forhold til spørsmålene i mandatet.

Det særegne for psykologer er oftest psykologisk testing. Mange psykologoppdrag handler derfor om intelligensmessig og nevropsykologisk vurdering av observanden. Men enkelte psykologer gjør også andre typer vurderinger, både av diagnose, utviklingsforstyrrelser, nedsatt bevissthet og risiko.

– Hva må psykologene tilegne seg spesielt for å gjøre judisielle observasjoner?

– En forutsetning er at psykologen må ha kompetanse på sitt kliniske fagfelt, og at dette feltet må være relevant for saken det gjelder. Man trekkes inn i saken som spesialist, og da må man også være det. Noen har lang erfaring med psykoser, mens andre er eksperter på psykisk utviklingshemming, nevropsykologi eller personlighetsforstyrrelser, psykopati og vold. Man må dessuten kjenne til anerkjente

metoder og framgangsmåter hvis man skal gjøre risikovurderinger. Rene kliniske vurderinger holder ikke mål, man må kjenne til og ta i bruk aktuariske metoder. I likhet med annen sakkyndighet, må man også i judisielle observasjoner argumentere for sine vurderinger. Dette må også gjøres ut fra relevant fagkunnskap. Man må derfor i mange oppdrag søke relevant faglitteratur, både fra lignende straffesaker og fra vitenskapelige artikler om rettspsykologi og rettspsykiatri. Rettspsykiatrien har en lang tradisjon hva angår forskning og faglitteratur, og det er viktig at den sakkyndige orienterer seg i denne fagtradisjonen.

– Det er også nødvendig at man kjenner lovverket, saksgangen og framstillingsformen for strafferettslig sakkyndighet. Man må kunne forholde seg til lovverket, og det juridiske begrepsapparat. Man skal som kjent ikke ta stilling til skyldspørsmålet i seg selv, men vurdere den siktedes antatte mentale status i gjerningsøyeblikket og ved undersøkelsestidspunktet.

– Sett fra rettsmedisinsk kommisjon, holder psykologenes utredninger god standard?

– De som er erfarne sakkyndige vet stort sett hva de holder på med, og leverer gode sakkyndige erklæringer. Undersøkelsene er forsvarlig utført, og man kan følge logikken i vurderingen. Psykologer bruker også ofte empiriske metoder, noe som kan være med på å heve kvaliteten på utredningen.

– Blant mer uerfarne psykologer har vi opplevd at mandatet kan bli misforstått, eller at den skriftlige framstillingen er utydelig. Enkelte kan med bakgrunn i behandlerrollen ha en tendens til å være litt naive og godtroende i forhold til det observanden sier, mens den sakkyndige rollen er ofte å vurdere observandens utsagn opp mot andre opplysninger i saken, og vurdere hva som er sannsynlig. Vi savner også iblant at den sakkyndige har lest relevant faglitteratur for å belyse det fenomen man utreder, og drøfter hypoteser ut fra dette. Dette gjelder selvfølgelig ikke bare psykologene, men sakkyndige utredninger generelt.

– Hvordan skal man gå fram hvis man som psykolog vil jobbe i slike saker?

– Det arrangeres kurs om rettspsykiatri i alle deler av landet, og dette vil være et lurt sted å starte. Det finnes også gode lærebøker om praktisk rettspsykologi og rettspsykiatri for norske forhold. Men en gang må være den første, også i strafferetten. For nybegynnere er det best å ta noen «læreoppdrag» der man jobber tett med en annen sakkyndig og søker veiledning hos mer erfaren kollega. Da sikrer man seg at man går fram på rett måte og at vurderingen holder mål, selv om man er ny i feltet.

– Rettsmedisinsk kommisjon er også av betydning. Den gir tilbakemelding på om arbeidet er gjort forsvarlig, og om erklæringen er forståelig og logisk for andre fagfolk.

– Strafferettspsykologi og -psykiatri er et fagfelt der man både må ha generell og spesifikk fagkunnskap og kunne gjøre individuelle kliniske vurderinger. Man må kunne formulere seg presist og logisk i en språkform som er forståelig for retten. Oppgavene er utfordrende både intellektuelt, etisk og faglig. Vi ønsker derfor flere psykologer velkommen inn i dette spennende fagfeltet!

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 41, nummer 11, 2004, side 914-915